

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۲۴ آذر ۱۴۰۰

موضوع کلی: سوره بقره

موضوع جزئی: آیه ۴۳ _ تکلیف دوم: «آتوا الزکاة» _ معنای زکات در آیه _ مصادف با: ۱۰ جمادی الاول ۱۴۴۳

جلسه: ۲۸

معنای ایتاء زکات _ وجه ذکر زکات پس از نماز

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَاللَّعْنُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ﴾

تکلیف دوم: «آتوا الزکاة»

در آیه ۴۳ سه تکلیف بیان شده که در جلسه گذشته درباره تکلیف اول مطالبی را عرض کردیم.

تکلیف دوم «وَأَتُوا الزُّكَاةَ» است. همان پرسش هایی که در مورد تکلیف اول مطرح بود، در اینجا هم مطرح است و باید به آن پرداخته شود.

معنای زکات در آیه

اولا باید دید زکات در اینجا به چه معناست. زکات در اینجا به معنای انفاق مالی خاصی است که در عالم اسلام تشریح شد. همان زکاتی که بین مسلمانان شایع است. این مطلب مخصوصا با ملاحظه چند نکته بیشتر معلوم می شود.

اولا: اینکه در بین یهودیان زکات به این شکل وجود نداشت. و چنین سابقه ای برای زکات در بین یهود ذکر نشده است. ثانيا: اینکه این آیه مدنی است، یعنی در مدینه نازل شده و بعد از اینکه پیامبر حکومت اسلامی تشکیل داد. لذا وقتی که خطاب به آنها میفرماید: «وَأَتُوا الزُّكَاةَ»، می توانیم بگوییم حاکم به عنوان متصدی دریافت، جمع آوری و مصرف آن است. بنابراین زکات در اینجا به همان معناست که در بین مسلمانان شایع است. مانند صلاة که گفتیم به معنای متعارف و معهود بین مسلمین است.

معنای ایتاء زکات

مطلب دیگر اینکه اگر تعبیر به ایتاء الزکاة شده، بر وزان اقامة الصلاة است، یعنی بین ایتاء الزکاة یا اعطاء الزکاة می توانیم بگوییم فرق است. اینجا خداوند نفرموده زکوا اموالکم، بلکه فرموده «آتوا الزکاة». ایتاء در حقیقت شاید متضمن معنای احیاء این امر باشد همانطور که «أقیموا الصلاة» متضمن چنین معنایی بود.

وجه ذکر زکات پس از نماز

مطلب سوم اینکه چرا خداوند معال در بین اینهمه واجبات و مناسک زکات را ذکر کرده است؟ اول فرموده «أقیموا الصلاة» و سپس فرموده «آتوا الزکاة». البته در بسیاری از آیات قرآن این همراهی وجود دارد. مانند آیه ای که جلسه گذشته هم اشاره شد «الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزُّكَاةَ»^۱، یعنی اگر ما اینها را بر روی زمین صاحب قدرت

۱. سوره حج، آیه ۴۱.

و مکنت کنیم، اقامه نماز می‌کنند و ایتاء زکات دارند. حال چرا ایتاء زکات نوعاً همراه با اقامه صلاة آمده و قهراً این سوال در خصوص این آیه هم جریان پیدا می‌کند. چند وجه شاید بتوان در اینجا ذکر کرد.

اولاً: این دو واژه به دو حیث از رابطه انسان با دیگران در این عالم اشاره دارد. دو جهتی که اگر در انسان تقویت شود، می‌تواند به کمال انسانی کمک کند و شخصیت او را ارتقاء دهد. اولین رابطه، رابطه‌ای است که انسان با خدا دارد. نماز عالی‌ترین و برجسته‌ترین شکل روابط بین انسان و خدا است. اینکه انسان خدا را هر روز بستاید، منزه کند، در برابر او پرستش کند، خضوع داشته باشد و... باعث می‌شود یک رابطه درست و خوبی بین انسان و خالق هستی شکل بگیرد. اگر این رابطه درست باشد، هم به اعتقاد انسان و هم به اخلاق انسان بسیار کمک می‌کند. نماز صحیح است که شخصیت او را سامان می‌دهد و او را از فحشاء باز می‌دارد و او را به سوی خداوند سوق می‌دهد.

حیث دیگری که در انسان اهمیت دارد، روابط او با دیگران است. انسان طبعاً شخصیت اجتماعی دارد؛ عالی‌ترین جلوه ارتباط انسان با دیگران این است که بخشی از اموال خود را در اختیار دیگران بگذارد مخصوصاً آن‌هایی که نیازمندند. اینکه انسان حاضر باشد بخشی از اموال خود را به فقرا و مستمندان و نیازمندان بدهد و آن‌ها را هم به عنوان مخلوقات خداوند ببیند، خیلی مهم است. مهمترین واجب پس از نماز، زکات است. زکات که تشریح شد، در حقیقت برای این بود که توجه به دیگران در انسان احیاء شود. پس نماز احیاء می‌کند توجه به خدا را و تنظیم می‌کند رابطه انسان را با خدا. زکات احیاء می‌کند توجه به دیگران را و تنظیم می‌کند رابطه انسان را با مردم مخصوصاً با نیازمندان. یعنی بیشتر مصارفش نیازمندان هستند. اینکه انسان به کمبودهای دیگران توجه کند، خیلی مهم است.

پس این دو عمل در حقیقت پرورش دهنده دو بعد از شخصیت انسان است و هر دو برای کاستن از منیت‌ها و خودخواهی‌ها و خودمحوری‌ها است. وقتی در مقابل خدا قرار می‌گیرد، خود را باید هیچ بداند، یعنی از خودش عبور کند و منیت را کنار بگذارد. وقتی موظف می‌شود که به نیازمندان رسیدگی کند، یعنی مرتبه‌ای دیگر از خودخواهی را آن هم به نحو عملی کنار بگذارد. ممکن است ادعا کند به دیگران توجه می‌کنم و غمخوار دیگران هستم، اما این باید در عمل به اثبات برسد و اثبات عملی هم به این است که بخشی از اموال خودش را در این راه هدیه و نثار کند.

ثانیاً: اینکه افراد جامعه در یک سطح نیستند. امکانات انسان‌ها در زندگی یکسان نیست، بهره‌مندی آن‌ها در یک مرتبه نیست، برخی نیازمند و فقیر اند. رسیدگی به فقرا یکی از مسئولیت‌های اجتماعی انسان است. تلاش برای رفع فقر و تهی‌دستی در جامعه مسئله‌ای بسیار مهم است و خداوند متعال زکات را به این عنوان در کنار نماز ذکر کرده که اصلاح‌کننده وضعیت زندگی و معیشتی مردم و جامعه را.

ثالثاً: این جهت هم که می‌تواند با بخش آخر آیه پیوند پیدا کند، این است که ایتاء زکات الفت‌ها را در جامعه بیشتر می‌کند. جامعه‌ای که در آن فاصله طبقاتی باشد، جامعه‌ای که در آن برخی برخوردار و برخی غیر برخوردار یا کم‌برخوردار باشند، خود به خود سبب کدورت و دوری دل‌ها از یکدیگر می‌شود. تلاش برای کم کردن این فاصله‌ها به الفت

و محبت بیشتر بین مردم کمک می‌کند و خداوند متعال در حقیقت با امر به ایتاء زکات می‌خواهد پیوند های درونی جامعه و پیوند های عاطفی بین مسلمین قوی تر شود.

رابعا: مسئله دیگر این است که بنی اسرائیل به عنوان انسان های حریص و طمع ورز شناخته شده اند. البته بنی اسرائیل و یهودیان حالا هم به این معروفند که هم ممسک اند و هم مال دوست؛ روحیه امساک و خساست در آنها قوی است و غالبا اینطور است. خداوند متعال دقیقا برای مقابله با این روحیه و این خصوصیت امر به ایتاء زکات کرده است. پس اگر امر شده به دادن زکات و فرموده «آتوا الزکاة» آنها بعد از اقامه نماز، می‌تواند به دلیل همین وجوهی باشد که ذکر شد.

آنگاه بعد از این دو، یعنی بعد از تکلیف به صلاة و تکلیف به زکات، میفرماید «وارکعوا مع الراءعین». در اینکه «وارکعوا مع الراءعین» به چه معناست بحث هایی وجود دارد که انشاءالله در جلسه آینده بیان خواهد شد.

«والحمد لله رب العالمین»